

Biserica ortodoxă maramureșeană între toleranță și martiriu¹

Drd. Dumitrița Daniela FILIP²

Rezumat:

Acest studiu analizează istoria Bisericii Ortodoxe din regiunea Maramureșului în diferite contexte politice și confesionale precum și martiriul ierarhilor și efortul lor pentru păstrarea credinței ortodoxe în perioade de (in)toleranță religioasă.

Cuvinte cheie:

martiriu; Biserica Ortodoxă din Maramureș; episcopi; episcopia ortodoxă; toleranță religioasă.

Introducere

Pentru mentalitatea postmodernă, familiarizată cu drepturile fundamentale ale omului garantate prin Constituție, printre care se numără și libertatea religioasă ori cea de expresie, ideea de „martiriu” este aproape de neînțeles și de neimaginat. În decursul istoriei acest termen a avut mai multe semnificații, dacă ne gândim la mucenicii bisericii primare sau la viețuirea ascetică a părinților pustiei, considerată adesea un martiriu fără de sânge. Primii mucenici ai Bisericii și-au mărturisit credința cu riscul suferinței și chiar al morții. Ei au fost, poate, promotorii libertății religioase, chiar dacă nu acesta a fost scopul lor, ci mărturisirea Adevărului.

De ce creștinii n-au avut libertate de exprimare a credinței lor? De ce nu erau tolerați precum alții? Răspunsurile acestor întrebări se află în însăși esența

¹ Articolul de față face parte din programul de studii doctorale, sub îndrumarea Pr.Conf.Univ.Dr.Habil.Daniel BUDA, care și-a dat acordul pentru publicare;

² **Drd. Dumitrița Daniela FILIP** a studiat Teologie Ortodoxă, Secția Teologie Ortodoxă Didactică- Conservare și Restaurare, la Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj Napoca și este acum coordonatoare a muzeului Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului. Scrie o teză de doctorat despre teologia și arta iconografică în regiunea Maramureșului.

creștinismului: acesta răsturna din temelii întreaga filosofie de viață a lumii greco-romane. Dacă analizăm guvernările despotice care au cârmuit lumea de-a lungul veacurilor, vom observa că acestea n-au interzis rostirea adevărurilor, ci numai a unora, mai bine zis a celui adevăr care reprezenta o amenințare pentru respectiva putere cârmuitoare, care-i punea în pericol existența prin simpla prezență a celui adevăr, fără ca el să fie impus.³ Creștinismul a fost și este mereu incomod, tocmai pentru că presupune acceptarea crucii, a suferinței, a dureroasei căi înguste și strâmte.

Dorința unor stăpâniri de a-și impune credința religioasă a fost adesea întâlnită în istorie, chiar și între creștini. Apariția Reformei protestante a atras după sine un val de lupte și agresiuni din partea papalității față de noua mișcare, încheiate cu martiriul/ sacrificii umane din ambele tabere: atât din cea a protestanților, cât și din cea a catolicilor. Un exemplu în acest sens este cazul catolicilor olandezi, de la Utrecht⁴. Acest tip de lupte dinlăuntrul creștinătății, de impunere a unei confesiuni, fără a respecta libertatea fiecărei persoane de a-și hotărî soarta, nu a fost străin nici pământului ortodox al Maramureșului. Episcopii maramureșeni, în special, dar și oamenii de rând au avut de suferit din cauza agresiunilor și intoleranței religioase, a constrângerilor sociale izvorâte din acestea și chiar a persecuțiilor, venite atât din partea calvinilor, cât și a catolicilor, în funcție de orientarea religioasă a stăpânirii. Până spre sfârșitul secolului al XVII-lea, românii ortodocși din părțile Maramureșului au fost expuși tendințelor de calvinizare venite din partea principilor transilvani și a conducerii calvine a Comitatului, iar după instaurarea Monarhiei Habsburgice la cârma Imperiului, prozelitismul catolic a devenit tot mai agresiv. În acest context de tensiuni confesionale, atât episcopia ortodoxă a Maramureșului, cât și episcopii ortodocși români aflați la cârma ei, au avut destine sau morți martirice, au trăit între cele două limite a martiriului și a toleranței.

În articolul de față vom prezenta situația bisericii ortodoxe din părțile Maramureșului, răstignirile și învierile episcopiei ortodoxe de aici, strădaniile episcopilor și ale credincioșilor de a păstra nealterată credința pravoslavnică, toate acestea sub amenințarea martiriului sau în perioadele de toleranță religioasă, potrivit contextului politic. De la instituționalizarea vieții religioase în părțile

³ Gustave Thibon, *Ignoranța înstelată*, trad. Ion Nastasia și Maria Nastasia, Ed. Humanitas, București, 2003, p. 130.

⁴ Casper Staal, „Aspect of Iconoclasm in Utrecht- today and in the past”, în: Willem van Asselt (ed.), *Iconoclasm and Iconoclasm, Struggle for Religious Identity*, Second Conference of Church Historians Utrecht, University of Tilburg, Faculty of Catholic Theology, Theology Department of Utrecht University, Brill, Leiden / Boston, 2007, p. 313-329.

Maramureșului până în prezent, episcopia ortodoxă a fost desființată de mai multe ori de către diferitele stăpâniri politice, devenind un fel de pasăre phoenix care a renăscut miraculos din propria-i cenușă, de fiecare dată.

1. Sub stăpânirea Coroanei maghiare (1391- 1538)

Organizarea vieții religioase în părțile Maramureșului a început în anul 1391, când Voievozii maramureșeni Balc și Drag au dăruit Mănăstirea „Sfântul Arhanghel Mihail” din Peri- „veche moștenire din părinți”⁵, Patriarhiei de Constantinopol. Gramata patriarhului Antoniel al IV-lea, emisă în 13 august 1391⁶, prin care mănăstirea era ridicată la rang de stavropighie a Patriarhiei de Constantinopol, îi conferea starețului mănăstirii din Peri, Pahomie, drepturi quasi-episcopale, precum cel de a sfinți biserici și o largă jurisdicție atât asupra Maramureșului, cât și a ținuturilor învecinate: Ugocea, Bereg, Sălaj, Arva, Bistra, Ciceu, Unguraș, Almaș. Acest moment istoric a fost considerat ” actul de naștere” al Episcopiei Ortodoxe maramureșene.⁷

Începând cu secolul al XI-lea, regiunea Maramureș a fost suspusă regatului Ungariei. Românii li s-a îngăduit să-și păstreze forma de organizare politică proprie- Voievodatul, până către secolul al XVI-lea, precum și confesiunea ortodoxă, răsăriteană. Chiar dacă Maramureșul a avut o oarecare autonomie în această perioadă, regele maghiar era cel care confirma sau nu deciziile voievozilor maramureșeni, pentru că aceștia își pierduseră atât independența politică, cât și cea economică.

Având în vedere faptul că toți regii maghiari și-au asumat rolul de misionari și de capi ai bisericii catolice maghiare, unii chiar au folosit în titulatura regala expresia ” rege apostolic al Ungariei...”⁸ (începând cu secolul al XVIII-lea), nu ar fi confirmat niciodată un episcop ortodox pentru biserica românească. Având puterea unui patriarh și dreptul de a conduce biserica, iar acest abuz al regelui maghiar fiind tolerat de către papalitate⁹ din teama de a nu pierde poporul maghiar

⁵ Ioan Mihalyi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*, 62, Ed. Dragoș Vodă, Cluj Napoca, 2009, p. 145-147.

⁶ Mihail Kogălniceanu, „Hrisov a lui Antonie, Patriarhul Țarigradului 1389”, în: *Arhiva Românească*, ed. II, Iași, 1860, p. 10-13.

⁷ Alexandru Cziple, „Documente privitoare la Episcopia din Maramureș”, *Analele Academiei Române* 38 (1916), p. 11.

⁸ Acest titlu a fost acordat pentru prima data regelui Ștefan cel Sfânt de către papa Silvestru al II-lea, într-o scrisoare. Dr. O. Ghibu, *Catolicismul unguresc în Transilvania și politica religioasă a Statului Român*, Institutul de Arte grafice „Ardealul”, Cluj, 1924, p. 30.

⁹ Regele Matia a scris papei o scrisoare în care își exprima intenția de a părăsi catolicismul dacă ar interveni în politicile sale, cf. Dr. O. Ghibu, *op. cit.*, p. 30.

în favoarea Constantinopolului, regele Ludovic a impus confesiunea catolică tuturor nobililor din regat, sub amenințarea pedepsei de a-și pierde nobilitatea și averile. Voievozii maramureșeni au fost scutiți de aceasta pentru că, pe de o parte, s-au dovedit plini de curaj și fideli regelui în lupte, iar pe de altă parte, regele avea nevoie de aliați de încredere, mai ales pentru poziția geografică strategică a Maramureșului- la granița regatului. Din aceste motive regele a tolerat credința maramureșenilor. Ridicarea mănăstirii Peri la rangul de stavropighie însemna punerea bisericii maramureșene sub directa oblăduire a patriarhului de Constantinopol, deci o garanție a păstrării ortodoxiei, iar pe de altă parte, drepturile quasi-episcopale primite de egumenul Pahomie- o soluție de compromis, dar singura care, în contextul politic și confesional respectiv, putea fi un pas în organizarea vieții religioase maramureșene, căci înființarea unei adevărate episcopii nu era posibilă. Gramata emisă în 1391 a fost confirmată de regele Vladislav al II-lea, în 1494 și tradusă în latină.¹⁰

Nu doar regii maghiari erau cei care râvneau să aibă stăpânire asupra pământului maramureșean. Larga jurisdicție (aproape 7 ținuturi) a egumenului mănăstirii Peri, precum și statutul său au fost mereu râvnite de egumenii, iar mai apoi de episcopii ruteni de Muncaci¹¹. Aceștia au încercat în multe rânduri, și pe diferite căi, să-i convingă pe regii maghiari aflați la cârmă, să le acorde jurisdicție deplină asupra Maramureșului. Mai ales după acceptarea unirii, episcopii ruteni au fost cei care, prin intrigi, au adus multă suferință episcopilor ortodocși maramureșeni. Episcopul rutean Ioan de Muncaci a falsificat documente¹² în 1494 pentru a obține jurisdicție asupra Maramureșului și a celorlalte ținuturi menționate în gramata patriarhală din 1391. Chiar dacă egumenul Ilarie de la mănăstirea Peri a prezentat regelui documente autentice, potrivit cărora el era succesorul lui Pahomie și avea drept de jurisdicție asupra bisericii maramureșene, regele maghiar a hotărât ca egumenul din Peri să fie „cu reverință”¹³ în fața episcopului de Muncaci. Această întâietate dată de rege episcopului rutean a creat un precedent ca episcopii de Muncaci să aibă jurisdicție și asupra bisericii maramureșene.

Începând cu secolul al XVI-lea, episcopia de Muncaci acceptă unirea cu biserica Romei și adoptă un prozelitism agresiv în Maramureș, având sprijinul

¹⁰ Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, 352, p. 865-866.

¹¹ Tit Bud, *Disertațiune despre Episcopii și Vicarii români din Maramureș*, Ed. Tipografiei Diecesane, Gherla, 1891, p. 9-15; cf. Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, p. 159, Teodor Koriatovici primește în 1354, de la regele Ludovic I al Ungariei, domeniul Muncaci, iar în 1360 Koriatovici întemeiază aici mănăstirea Sfântul Nicolae.

¹² Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, 352, p. 865- 866; prof. G. G. Rafiroiu, *Mănăstirea din Peri*, Chiriașii Tipografiei românești, Oradea, 1954, p. 28-29.

¹³ Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, 352, p. 865.

regelui. În numele statutului de rege „apostolic”, a responsabilității unui apostolat, regii maghiari, prin politicile religioase adoptate au urmărit catolicizarea diferitelor grupuri etnice care trăiau sub coroana maghiară, iar prin catolicizare se urmărea o schimbare a identității etnice a supușilor. Pentru Regatul maghiar, catolicismul devenise un element de identitate etnică, mai mult o chestiune politică decât una religioasă¹⁴. Pentru a atinge acest obiectiv, încă din secolul al XIV-lea au fost trimiși în Maramureș misionari catolici: așa numiții „oaspeți regali” și teutonii.¹⁵ Aceștia din urmă au construit biserici și mănăstiri catolice: biserica Sfântul Ștefan din Cuhea, mănăstirea Sfânta Maria din Remeți și biserica de piatră Sfântul Emeric din Sighet,¹⁶ în condițiile în care, cu apoximativ un secol înainte, în 1279, Conciliul de la Buda le interzicea maramureșenilor să-și construiască biserici din piatră.¹⁷

Se poate vorbi despre o reciprocă toleranță religioasă în această perioadă, întrucât nici maramureșenii nu erau suspicioși în ce privește prezența misionarilor catolici, dar nici aceștia nu au adoptat un prozelitism agresiv. Chiar dacă în documentele vremii românii ortodocși erau numiți „schismatici”, eretici, a existat o pașnică împreună viețuire a celor două confesiuni.

După emiterea gramatei patriarhale din 1391, timp de aproape 165 de ani, niciun document nu face referire la episcopii ortodocși maramureșeni. Asta nu înseamnă că nu vor fi existat. În 1479 este menționat mitropolitul Ioanichie al Belgradului, cu jurisdicție în Maramureș, care cere regelui Matia să scutească de taxe clerul român de aici.¹⁸

2. Sub conducerea principilor ardeleni (1538- 1683)

După înfrângerea de la Mohacs, din 1526, și tensiunile care i-au urmat, încheiate cu pacea de la Oradea-1538, Maramureșul, împreună cu ținuturile învecinate cunoscute sub numele de „Partes Regni Hungariae” sau Partium, părțile ungurene au intrat în administrația Principatului Transilvaniei sub suzeranitate

¹⁴ Dr. O. Ghibu, *op. cit.*, p. 25.

¹⁵ Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1940, p. 28.

¹⁶ *Ibidem.*, p. 31, vezi și Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*, 2, p. 4-6: în anul 1300 regele Andrea III emite o diplomă „pentru scutirea popoarelor sau hospesilor sei adunați în Maramureș”. Diploma nr. 4, p. 10: 26 aprilie 1329 regele Carol al Ungariei împarte „deosebite drepturi și libertăți hospesilor sași și unguri din Visk, Huszt, Teceu și Câmpulung (la Tisa)”.

¹⁷ Prof. Dr. Nuțu Roșca, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române din Maramureș*, Ed. Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului și Sătmarului, Baia Mare, 2015, p. 168;

¹⁸ Prof. Dr. S. Reli, *Biserica Ortodoxă Română din Maramureș în vremurile trecute*, Ed. Mitropoliei Bucovinei, Cernăuți, 1938, p. 70.

otomană.¹⁹ După Pacea de la Speyar, din 10 august 1570, prin care a fost reconfirmată anexarea Maramureșului Principatului Transilvaniei, biserica ortodoxă maramureșeană a intrat și ea sub jurisdicția Mitropoliei de la Belgrad²⁰, episcopul de Maramureș și Muncaci (unii episcopi au avut în titulatura lor ambele nume) fiind subordonat mitropolitului transilvan.²¹

În această perioadă, în Maramureș s-a răspândit calvinismul prin misinari precum Matei Ramasy, Toma Huszty and John Surdaster, având susținerea principilor ardeleni care îmbrățișaseră confesiunea helvetică. Activitatea misionară intensă a făcut ca în 1556, toate bisericile catolice din Maramureș să fie deja în posesiunea reformatilor²². Pentru a fi în pas cu tendințele vremii, după exemplul principilor ardeleni, dar și urmare a presiunii sociale, multe familii nobile maramureșene de origine română au adoptat cultura, limba și confesiunea maghiară. Întâlnim acum un proces de maghiarizare²³, de aculturație în rândul nobililor maramureșeni, de bună voie, pentru a-și păstra nobilitatea, statutul social și influența în plan politic. Cei care nu au îmbrățișat cultura, limba și confesiunea maghiară au devenit țărani liberi, nemeși.²⁴

Pentru poziția geografică strategică de mare importanță, conducerea Comitatului maramureșean a fost acordată numai unor personalități politice maghiare, care au adoptat o agresivă campanie de maghiarizare prin adoptarea și promovarea confesiunii calvine. Parte a unui „plan ofensiv de intoleranță calvină”²⁵ a fost socotită și finanțarea tipăririi unor cărți liturgice în limba română (Noul Testament de la Bălgrad, 1648 a apărut cu sprijinul financiar al principelului

¹⁹ Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 107.

²⁰ Azi orașul Alba Iulia.

²¹ Până spre anul 1544 episcopii de Vad au păstorit în Maramureș, apoi Mihai Viteazu a așezat episcopi ai Maramureșului, cu reședința în Muncaci și jurisdicție peste ambele ținuturi: ex. Serghie, subordonat mitropoliei belgradene. Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 120.

²² Dr. O. Ghibu, *op. cit.*, p. 104 și 200. Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 107.

²³ Alexandru Filipașcu, „Înstrăinarea unor familii și averi maramureșene prin înscrisura cu străinii”, *Transilvania* 73 (1942), nr. 10, p. 742-756.

²⁴ În matricolele confesionale din parohiile maramureșene, chiar și în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea întâlnim, la rubrica originea/ statutul părinților, expresia „țărani nobili”, ca o amintire a nobilității avute oarecând. Arhivele Naționale Maramureș, Fond nr. 19, Matricole Confesionale, seria Matricole Confesionale Rozavlea, doc. nr. 1381, 1382, 1383.

²⁵ Stelian Tofană, „Mitropolitul Simion Ștefan și opera sa între „toleranța” și intoleranța religioasă, politică și culturală în Transilvania secolului al XVII-lea”, în: Ioan Vasile Leb (ed.) *Toleranță și conviețuire în Transilvania secolelor XVII-XIX*, Ed. Limes, Presa Universitară Clujană, Cluj Napoca, 2001, p. 125.

Gheorghe Rakoczy I) alături de scrisoarea trimisă de principele Gabriel Bethlen patriahului de Constantinopol, Kiril Lukaris, cu rugămintea de a-i convinge pe românii ortodocși să accepte Confessio Helvetica. Schimbarea limbii liturgice (din slavonă în română), din perspectiva calvină, nu avea ca scop doar îmbunătățirea înțelegerii slujbelor în rândul românilor- aceasta era preocuparea ierarhilor ortodocși, ci mai ales faptul că în traduceri românești puteau fi inserate, fără a fi sesizate, învățăături de credință calvine- pe aceasta mizau autoritățile calvine. Cunoaștem, din inventarul cărții vechi păstrate în Maramureș (din care aprox.1200 de exemplare le deține Episcopia Maramureșului și Sătmarului, pe lângă cele păstrate încă în parohii), că în această perioadă au circulat cu precădere doar cărți tipărite în Moldova sau Țara Românească (țări ortodoxe), iar dintre celelalte tipărite în Transilvania, au fost cumpărate doar acelea pentru „ortodoxia” cărora garantau ierarhi sau domni ai țărilor române- apărători ai dreptei credințe.²⁶

Exarhatul din Peri a fost desființat în această perioadă, pentru ca biserica ortodoxă să poate fi oficial calvinizată, prin acceptarea unirea cu biserica reformată. Începând cu anul 1579, episcopilor ortodocși li s-a impus acceptarea unor condiții calvine umiltoare, pentru a putea fi confirmați în funcție de către Dieta transilvană: promovarea calvinismului în rândul poporului, acceptarea mărturisirii de credință helvetică, conform catehismului calvin, recunoașterea superintendentului calvin ca superior și trimiterea preoților spre a fi examinați de acesta, renunțarea la molitve, socotirea icoanelor și a crucii ca simple podoabe. În Maramureș, Congregația Comitatului era cea care stabilea drepturile și obligațiile episcopului ortodox, avea puterea de a-i controla activitatea, de a-l alege, confirma sau destitui, și chiar de a-l întemnița.²⁷ Așadar, episcopul ortodox trebuia să fie, pe de o parte, supus superintendentului calvin, iar pe de altă parte, conducerea Comitatului. Mulți episcopi s-au perindat la cârma bisericii ortodoxe maramureșene, unii dintre ei păstorind nu mai mult de un an. Unii au fost destituiți, trimiși la închisoare sau martirizați, aducându-li-se false acuze de imoralitate pentru nerespectarea condițiilor calvine. Alții au părăsit scaunul episcopal din inițiativă proprie, pentru a nu compromite biserica pe care o slujeau, prin punerea în aplicare a condițiilor impuse. Chiar dacă toți episcopii au semnat acceptarea condițiilor calvine, acestea nu au fost niciodată puse în aplicare de către ierarhii ortodocși. Avem în acest sens mărturia cronicarului Gheorghe Hanner (+

²⁶ Un exemplu este largă circulație a „Cazaniei Varlaam”, tipărită la Iași, în 1643, de către mitropolitul Varlaam al Moldovei, în detrimentul cazaniilor tipărite de Diaconul Coresi, la Brașov în 1564 și 1581. La tipărirea cazaniilor brașovene au contribuit și Forro Miclăuș and Luca Hrăgilă, suspecți de filocalvinism, cf. Florea Mureșan, *Cazania lui Varlaam*, Cluj, 1944, introducerea alcătuită de Nicolae Colan.

²⁷ Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 109.

1777), care afirma: „românii măcar de se fâgăduiau ascultători superintendentului calvinesc, tot credința și legea părintească n-o părăseau, nici cuprindeau înnoirile calvinești, ci pururea se scârbeau de acelea”.²⁸ Menționăm în cele ce urmează câțiva ierarhi maramureșeni care au avut de suferit din cauza promotorilor confesiunii calvine.

Vasile Tarascovici, ales episcop în 1634, a fost confirmat abia în 1639 de către Congregația Comitatului, cu toate că avea scrisoare de confirmare de la principele Transilvaniei. Acuzat de filocatolicism, a fost judecat în baza unor false mărturii asupra unor fapte de imoralitate și trimis la închisoare de către principele Gheorghe Rakoczy I.²⁹ Eliberat din închisoare în 1641, a fost reales episcop al Maramureșului și Muncaciului de către regele maghiar, dar nu a mai avut șansa de a reveni la cârma bisericii. În documentul comitatens de confirmare au fost scrise condițiile calvine pe care trebuia să le accepte, precum și consecințele nesupunerii sale: „iar dacă nu le va ține condițiile acelea, încă de pe acum protestăm și vom încunoștința și pe principele, domnul nostru grațios”³⁰, ceea ce s-a și întâmplat.

Succesorii lui Tarascovici în scaunul episcopal: Ilie Iorest, Popa Savu, Mihail Molodeț, au fost de asemenea siliți să accepte condițiile calvine. *Popa Savu*, ales episcop în 12 aprilie 1650, a refuzat aplicarea condițiilor calvine impuse, renunțând la demnitatea de episcop al Maramureșului după doar un an de slujire arhierescă.³¹ *Mihail Molodeț* a fost confirmat episcop al Maramureșului în 7 iulie 1651 de către principele Gheorghe Rakoczy al II-lea. Potrivit profesorului Simeon Reli,³² el a fost destituit pentru nerespectarea condițiilor calvine. I s-au adus aceleași acuzații de imoralitate, ca și predecesorilor săi. Un document păstrat la Arhivele Naționale, Baia Mare³³, din 28 ianuarie 1659, ni-l prezintă în fruntea unei delegații oficiale a Comitatului care urma să participe la tratativele cu principele Acațiu Barcsai al Transilvaniei. Acesta îl înlăturase pe Gheorghe Rakoczy al II-lea cu ajutorul turcilor. Mihai Georgiță, care a studiat și publicat documente referitoare la episcopul Mihail Molodeț³⁴ a conchis că episcopul Molodeț avea, la

²⁸ Ștefan Meteș, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria*, vol. I, ed. II, Ed. Librăriei, Sibiu, 1935, p. 203-204.

²⁹ Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 124.

³⁰ Pr. Alexandru Cziple, *op. cit.*, p. 44-45, document publicat din Protocolul Congregației comitatetense, Sighet, 19 iulie 1639.

³¹ Prof. Dr. S. Reli, *op. cit.*, p. 92.

³² *Ibidem.*, p. 94-96.

³³ *Arhivele Naționale Maramureș*, Fond Primăria orașului Baia Mare, Acte administrative, fascicula 1, nr. 7.

³⁴ Drd. Mihai Georgiță, „Considerații cu privire la o nouă mărturie despre Episcopia Ortodoxă de Maramureș (mijlocul secolului al XVII-lea)”, *Revista Arhivei maramureșene* 3 (2010), nr. 3, p. 101-108.

acea vreme, influență și autoritate asupra conducerii comitatense. Cu toate acestea, conducerea calvină a Comitatului nu l-a ierat pentru nerespectarea condițiilor impuse la alegerea ca episcop. Alți episcopi maramureșeni au suferit moarte martirică din cauza nerespectării condițiilor impuse au fost *Ilie Iorest* și *Sava Brancovici* (mitropoliți ai Transilvaniei cu o largă jurisdicție, până în Maramureș) sau *Iosif Stoica* (episcop doar al Maramureșului). Ei au fost canonizați de către Biserica Ortodoxă Română. S-au păstrat câteva mențiuni documentare referitoare la activitatea lui Sava Brancovici în Maramureș- sfințirea bisericii mănăstirii Moisei, într-o însemnare manuscrisă din 1638, dintr-un Antologhion provenind de la biserica din Borșa, precum și în pomelnicul mănăstirii Moisei: „Pomenește, Doamne, titori s mînăstiri acestia: 1680, episcop Sava Brancovici...”³⁵ În 1680 a fost înlăturat din scaunul mitropolitan, întemnițat, sfârșind ca martir pentru biserica ortodoxă.

Această perioadă în care Maramureșul a făcut parte din Principatul Transilvaniei, a fost caracterizată de misionarism, prozelitism agresiv asociat cu persecuții și o lipsă a toleranței religioase³⁶ față de biserica ortodoxă românească. Edictul de Toleranță religioasă și liberatete a conștiinței emis de Dieta de la Turda, în 1658, nu a vizat și confesiunea ortodoxă, întrucât aceasta nu făcea parte din cele patru religii recepte (calvină, luterană, catolică și unitariană). Acest status quo a silit biserica ortodoxă să găsească diferite metode și resurse spre a supraviețui și a se consolida.

3. Sub conducerea Monarhiei Habsburgice (1683- 1867)

Începând cu anul 1683, atât Ungaria, cât și Transilvania au făcut parte din Imperiul Habsburgic³⁷. În ce privește soarta Maramureșului, acesta a făcut întâi parte din Principatul Transilvaniei sub stăpânire habsburgică, iar din 1732 a fost anexat Regatului Maghiar sub stăpânire habsburgică. În această perioadă biserica ortodoxă maramureșeană a avut de suferit atât din partea prozelitismului reformat, cât și a celui catolic. Moharhii Habsburgi, având conștiința misiunii apostolice, au încercat cu orice preț să-i convertească la catolicism pe toți supușii, prin acceptarea unirii cu biserica Romei. În acest scop a fost interzisă circulația cărții de cult ortodoxe din țările române înspre Transilvania și Maramureș. În 1727

³⁵ Ioan Bârlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, publicate cu cheltuiala Ministerului de Instrucție publică, București, 1909, p. 135.

³⁶ Ana Dumitran, *Religie ortodoxă- religie reformată. Ipostaze ale identității confesionale a românilor din Transilvania în secolele XVI- XVII*, Ed. Ratio et Revelatio, Oradea, 2015, p. 154.

³⁷ Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András (coord.), *Istoria Transilvaniei*, vol. II, ed. II, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj Napoca, 2016, p. 95.

conducerea Comitatului a primit un ordin de la „consiliul locumtenențial regesc privitor la nimicirea cărților schismatico-eretice”.³⁸ Cu toate că în secolul al XVIII-lea au fost emise mai multe decrete regale prin care se interzicea importul de carte bisericească din Moldova și Țara Românească, potrivit inventarului cărții vechi păstrate în parohiile maramureșene, întocmit de Aurel Socolan, au fost cumpărate 596 de cărți românești³⁹ în acea vreme. Așadar oamenii și-au continuat viețuirea firească.

Maria Teresa (1740- 1780) a trăit cu convingerea că numai biserica catolică poate oferi mântuire neamului omenesc, cei de alte confesiuni fiind sortiți pieirii veșnice. Era de părere că statutul de monarh al unui măreț imperiu, precum și puterea politică ce o avea erau dăruite de Dumnezeu pentru a-i aduce pe supușii săi în sânul bisericii catolice, cerându-i-se socoteală la Judecată pentru soarta fiecărui suflet.⁴⁰ Această mentalitate nu era compatibilă cu ideea de toleranță religioasă, libertate de conștiință sau cu pluriconfesionalismul. În viziunea împărătesei, puterea politică și unitatea imperiului erau strâns legate de unitatea de credință: un stat (organizare politică), o religie, o națiune. Folosindu-se de catolicism, monarhii Habsburgi au încercat o consolidare a puterii politice. În consecință, ierarhia ortodoxă română a fost, încetul cu încetul, desființată. Mitropolia Ardealului și-a încheiat activitatea odată cu semnarea, de către mitropolitul Atanasie Anghel a actului unirii cu biserica Romei, în 1701, iar episcopia Maramureșului a fost abuziv desființată în 1740. Abia în anul 1761 li s-a îngăduit românilor să aibă propria ierarhie bisericească, în persoana episcopului Dionisie Novacovici, cu reședința la Sibiu.⁴¹ Maramureșul, fiind anexat Ungariei, a fost socotit oficial unit cu Roma⁴² și pus sub jurisdicția episcopiei rutene unite de Muncaci, nefiindu-i îngăduit să aibă un episcop orthodox care să poarte de grijă bisericii românești.

³⁸ Alexandru Cziple, *op. cit.*, p. 116: Protocolul Congregației comitatense, Sighet, 26 August, 1727.

³⁹ Aurel Socolan, *Circulația cărții românești până la 1800 în județul Maramureș*, Ed. Maria Montessori, Baia Mare, 2005, p. 104.

⁴⁰ Gotthold Dorschell, *Maria Theresias Staas und Lebensanschoung*, Gotha, 1908, p. 30, *apud*. Mihai Săsăujan, „Problematika toleranței confesionale în Imperiul Habsburgic în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea”, în: Ioan Vasile Leb (ed.), *Toleranță și conviețuire în Transilvania secolelor XVII-XIX*, Ed. Limes, Presa Universitară Clujană, Cluj Napoca, 2001, p. 91.

⁴¹ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române (secolele XVII-XVIII)*, vol. II, EIBMBOR, București, București, 1994, p. 501.

⁴² Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. II, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 2002, p. 193, folosește expresia „declarându-i convertiți în bloc”.

După unirea cu biserica Romei, semnată de Atanasie Anghel în 1701, elitele politice și eclesiale vieneze și transilvane au trait cu impresia că toți românii au devenit uniți⁴³. Această amăgire a fost întreținută de rapoartele false trimise de autoritățile transilvane, așa că Habsburgii nu s-au interesat de situația confesională reală din teritoriu, până în anul 1714.⁴⁴ Majoritatea românilor își păstrase confesiunea ortodoxă, iar cei care acceptaseră unirea, dezamăgiți de nerespectarea promisiunilor din diplomele leopoldine, tânjeau spre o revenire la ortodoxie. Această realitate a fost confirmată de răscoala lui Visarion Sarai, 1744- 1746, sau de cea a călugărului Sofronie de la Cioara, 1759- 1761, cu ecou până în Maramureș.⁴⁵ Cei doi monahi ortodocși, care au luptat pentru păstrarea nealterată a dreptei credințe, au sfârșit martiric, trecuți fiind în rândul sfinților de către Biserica Ortodoxă Română. Această răscoală și mișcare confesională pentru liberate religioasă și neatarnare, a avut drastice consecințe pentru ortodocși: generalul Bucow a distrus mănăstirile ortodoxe din Transilvania și unele din Chioar, Lăpuș, azi părți din județul Maramureș, iar multe din bisericile ortodoxe fie au fost incendiate, fie confiscate.

Perioada iosefină a avut o latură de toleranță religioasă, dacă luăm în considerare politicile eclesiastice ale lui *Iosif al II-lea (1764- 1790)*. În 1781 a emis un edict de toleranță, potrivit căruia confesiunea ortodoxă era tolerată. Din păcate, acest edict nu a fost aplicat în Transilvania, nici în Maramureș unde românii erau socotiți uniți, ci a vizat ortodoxia sârbă. Un articol al edictului menționat anula celelalte edicte emise în 1727 și 1763 care interziceau construirea de biserici ortodoxe fără acordul monarhului, iar pe de altă parte acorda românilor ortodocși dreptul de a-și construi biserică și școală dacă comunitatea lor avea cel puțin 100 de membri.⁴⁶

Legile emise între anii 1791 și 1792 au permis libera exprimare a confesiunii ortodoxe în Ungaria, egalizând statutul social și politic al locuitorilor ortodocși cu cel al credincioșilor de alte confesiuni. Cu toate că Maramureșul făcea parte din Ungaria, întrucât în rapoartele oficiale nu era consemnat niciun orthodox, nu au fost aplicate prevederile legilor respective. Iosif al II-lea a mai emis un edict

⁴³ Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András (coord.), *op. cit.*, p. 99.

⁴⁴ Mihai Săsăujan, „Problematika toleranței confesionale în Imperiul Habsburgic în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea”, în Ioan Vasile Leb (ed.), *Toleranță și conviețuire în Transilvania secolelor XVII-XIX*, Ed. Limes, Presa Universitară Clujană, Cluj Napoca, 2001, p. 98.

⁴⁵ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Uniația în Transilvania în trecut și azi*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2010, p. 41.

⁴⁶ Ioan Chirilă, „Problema toleranței în Trasilvania în Perioada Iosefină”, în: Ioan Vasile Leb (ed.), *Toleranță și conviețuire în Transilvania secolelor XVII-XIX*, Ed. Limes, Presa Universitară Clujană, Cluj Napoca, 2001, p. 133.

privitor la proprietățile bisericești, în care se stipula ca bisericile și alte bunuri material confiscate de la ortodocși înainte de diploma leopoldină, să fie retrocedate.⁴⁷ Din nou, în pământul Maramureșului nu a fost aplicat, episcopia ortodoxă fiind desființată în 1740.

Toleranța religioasă adopatată de Iosif al II-lea făcea parte din planul de stabilizare politică a Imperiului și înăbușire a revoltelor pentru liberate religioasă.

Din catagrafia arhierelor care au cărmuit biserica maramureșeană până la desființarea episcopiei din 1740 trebuie să-i amintim pe Iosif Stoica, Iov Țirca, Serafim Petrovay, Popa Andrei, Dosoftei II Teodorovici și Gavriil Ștefanca de Bârsana, care fie și-au sfârșit martiric viața pămânească, fie au avut de suferit pentru dreapta credință din cauza unor calomnii nedrepte.

Episcopul *Iosif Stoica (1690- 1711)*, canonizat de biserica noastră, cunoscut sub numele de Sfântul Iosif Mărturisorul din Maramureș, a fost cea mai remarcabilă figură arhierescă din Maramureș. A fost sprijinit de conducerea calvină a Comitatului pentru a ajunge episcop, confirmat fiind de principele Mihail Apaffy I. A fost un aprig luptător împotriva unirii cu biserica Romei. După apostazia mitropolitului Atanasie Anghel, Sfântul Iosif a rămas singurul episcop orthodox român din Transilvania. În ciuda luptei anti-uniație, conducerea Comitatului, care cu puțin timp înainte îl sprijinise, l-a acuzat de filocatolicism. Paradoxal, autoritățile habsburgice, catolice, îl acuzau de unire cu biserica reformată. A avut cea mai lungă slujire din istoria bisericii maramureșene, cunoscută documentar- aproape 20 de ani de intensă slujire arhierescă atât sub guvernarea principilor calvini transilvani, cât și sub moharhia Habsburgică de confesiune catolică. A rămas în memoria comunităților ortodoxe din Maramureș ca sfânt și mucenic, mărturisor al dreptei credințe. Nicoale Iorga, Tit Bud și Alexandru Cziplu au scris cuvinte de laudă la adresa viețuirii sale.⁴⁸ Doar istoricul Alexandru Filipașcu a folosit termeni duri la adresa episcopului maramureșean, de altfel calomniile nedrepte pentru care a fost acuzat și întemnițat: „simoniac, bețiv și preacurvar”⁴⁹. A fost eliberat la insistențele poporului, în 1711, care l-a iubit și care a protestat înaintea Comitatului împotriva întemnițării nedrepte.⁵⁰ A murit în condiții necunoscute.

⁴⁷ Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András (coord.), *op. cit.*, p. 108.

⁴⁸ Nicolae Iorga, „Ceva despre Episcopul maramurășan Iosif Stoica”, *Analele Academiei Române* 36 (1913), p. 151-156; Tit Bud, *Disertațiune despre Episcopii...*, p. 19, 23, 56-61; Pr. Dr. Alexandru Cziplu, *op. cit.*, p. 266- 271, 311- 326.

⁴⁹ Alexandru Filipașcu, *op. cit.*, p. 136.

⁵⁰ Alexandru Cziplu, *op. cit.*, p. 324: *Protocolul Congregației Comitatense, X, 22 mai 1705, Sighet: „toți frații noștri Români din Maramurăș protestează în mod sărbătoresc, că episcopul de religie cu dumnealor a fost prins fără știrea și fără învoirea lor, împotriva drepturilor țării...”*

Iov Țirca a urmat Sfântului Iosif în scaunul episcopal al Maramureșului. Și el a fost acuzat de tendințe de unire cu biserica Romei, iar apoi de unire cu biserica reformată, în funcție de orientarea religioasă a celor care guvernau. A fost condamnat la moarte, dar reușește să fugă în Moldova.⁵¹

Serafim Petrovai, successor al episcopului Iov Țirca, a fost hirotonit arhiereu în 1711 de către mitropolitul moldovean Ghedeon al II-lea. A fost consilier al Sfântului Iosif Mărturisitorul. În 1714 a fost arestat, eliberat în scurt timp, pentru ca în 1717 să fie din nou arestat.⁵² A murit în condiții necunoscute.

Popa Andrei, preot din ierașul Cosăului, a fost ales episcop al Maramureșului în 1715, după moartea lui Serafim, dar nu a fost confirmat niciodată de către Curtea de la Viena. Din cauza intrigilor episcopului de Muncaci, documentele trimise la Viena pentru confirmare nu au ajuns niciodată.⁵³

Dosoftei II Teodorovici (1715- 1735), de asemenea hirotonit episcop de către mitropolitul moldovean Ghedeon al II-lea, a fost ultimul episcop al Maramureșului, confirmat oficial de autoritățile imperiale. Profesorul Nuțu Roșca susține că a fost asasinat.⁵⁴ În 1720, împăratul Carol al VI-lea i-a interzis să-și desfășoare activitatea și să hirotonească preoți, trecând biserica maramureșeană, în mod abuziv, sub jurisdicția Episcopiei rutene unite de la Muncaci.⁵⁵ Din acest moment, biserica ortodoxă maramureșeană a fost scoasă în afara legii.

*Gavriil Ștefanca de Bârsana (1735- 1739)*⁵⁶ nu a fost niciodată confirmat ca episcop al Maramureșului de către autoritățile comitatense sau imperiale, deci a funcționat ilegal. Îi cunoaștem numele din unele însemnări. Moartea lui rămâne un mister. Profesorul Nuțu Roșca presupune că a fost, de asemenea, martirizat.⁵⁷ După moartea sa, episcopia ortodoxă a fost desființată, iar românilor ortodocși nu li s-a mai permis alegerea unui arhiereu. Timp de aproape 198 de ani ortodocșii maramureșeni au stat, oficial, sub jurisdicția episcopiei rutene unite de la Muncaci. În realitate, se păstrează mărturii care atestă legăturile cu ierarhii din Moldova și Țara Românească.

⁵¹ S. Reli, *op. cit.*, p. 114.

⁵² Prof. Dr. Nuțu Roșca, *op. cit.*, p. 493.

⁵³ *Ibidem*, p. 120.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 497.

⁵⁵ Alexandru Cziple, *op. cit.*, p. 352: Arhiva Comitatului Maramureș, nr. 7, acte din 1720: „*Viena, 22 august 1720, Carol al VI-lea supune Maramurășul jurisdicției episcopului Bizanție de Muncaci, iar pe episcopul Dosofteiu îl oprește de la orice funcție episcopicească*”.

⁵⁶ Ștefan Meteș, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1939, p. 158.

⁵⁷ Prof.dr. Nuțu Roșca, *op. cit.*, p. 497.

Documentele și însemnările vremii păstrate până azi mărturisesc despre faptul că o parte din maramureșeni și-a păstrat credința străbună, altă parte, acceptând unirea, a făcut eforturi mari spre a reveni în sânul bisericii ortodoxe. În acest sens menționăm scrisoarea românilor din Sighet adresată mitropolitului Andrei Șaguna, în 19 septembrie 1869, prin care își exprimau dorința de a reveni la ortodoxie de unde „părinții noștri, seduși fiind, s-au despărțit”⁵⁸. Mulți au încercat să revină în sânul bisericii ortodoxe, dar nu li s-a permis. Actul de unire cu biserica Romei a fost perceput ca o încercare de desnaționalizare și de maghiarizare. Schimbările confesionale impuse de autoritățile habsburgice, prin diferite politici de catolicizare, au avut efect la nivel oficial, declarativ, în plan practic acestea nu au fost asimilate și conștientizate de către popor.

Cea mai impresionantă mărturie a păstrării ortodoxiei în pământul Maramureșului, în ciuda faptului că nu a fost admisă o ierarhie eclesială proprie, este arta icoanei. Iconografia maramureșeană a devenit o formă de misiune, o expresie văzută a mărturisirii de credință ortodoxă, un manifest vizual, o (re)sursă de supraviețuire confesională.

Epicopia ortodoxă a Maramureșului a fost reînființată în 1937, prin alegerea episcopului Vasile Stan în fruntea bisericii maramureșene, martirizată, încă o dată în istorie, după alipirea Maramureșului la Ungaria, în urma Dictatului de la Viena. Episcopul Vasile Stan, fiind expulzat și amenințat cu moartea, a condus de la Sibiu episcopia Maramureșului. Aceasta a fost din nou desființată în 1948 de către autoritățile comuniste. În 1990 a fost reînființată, având în jurisdicție județele Maramureș și Satu Mare.

Martiriul episcopiei Maramureșului și a ierarhilor săi a avut diferite cauze : pe de o parte, dorința diferitelor puteri politice de a-și impune orientarea religioasă, iar pe de altă parte, dorința episcopilor de Muncaci de a stăpâni în Maramureș. Persecuțiile la care a fost supusă biserica maramureșeană au întărit-o și au contribuit la o consolidare dinlăuntru, nicidecum la o alterare a dogmelor. Maramureșenii, alături de românii din Transilvania, au dezvoltat diferite metode de a-și practica și păstra nealterată credința și identitatea națională. Nevoia de apărare a credinței, a țării și a identității a creat armele de luptă: cărțile de cult și programul iconografic din bisericile maramureșene, devenit manifest vizual.

⁵⁸ Arhivele Mitropoliei Ardealului, nr. 1226 din 1869- „Ciple Ioanu și Vaile Manu, jude comunal și notari ai comunei besericești gr.cath. din Sighetu Marmației, arată aplecarea poporului întregu de aci de a trece la religiunea noastră gr.răsăriteană”; Scrisoarea a fost publicată în *Ziarul Tribuna* 8 (1904), nr. 82-83, p. 1-2.